

O RIJEČIMA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

Sanja Vulić, Marko Alerić

Uradu se, na temelju konkretnih leksičkih primjera, pokazuje osebjnost hrvatskoga književnoga jezika na leksičkoj razini. Analiziraju se pojedine riječi koje se rabe u svim trima hrvatskim narječjima i njihovim organskim idiomima. Posebna je pozornost posvećena riječima koje su bile svrstavane u kajkavizme, a zapravo su podjednako kajkavske i čakavske. Također se pokazuje i koje se od tih riječi rabe u čakavštini, arhaičnoj štokavštini i kajkavštini.

Svakomu bi književnomu jeziku¹ na svim jezičnim razinama trebalo biti moguće odrediti dominantni jezični sustav na temelju kojega je normiran, a isto tako i ostale izvore, organske ili neorganske, koji su kao jezični sustavi, makar i u manjoj mjeri poslužili pri oblikovanju toga književnoga jezika. Kad je riječ o posljednjih stotinjak godina suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika, o određenoj zastupljenosti nenovoštokavskih jezičnih sastavnica u tom sustavu, moguće je govoriti ponajprije na leksičkoj razini.

Za razliku od donedavne prošlosti, danas je uglavnom prihvaćeno mišljenje kako u hrvatski književni jezik može, pače i treba ulaziti i jezična građa svih triju hrvatskih narječja. Pritom se ne istražuje dovoljno u kojoj je mjeri već usvojena književnojezična leksička građa zapravo zajednička baština svih hrvatskih narječja, odnosno barem dijela mjesnih govora, skupina govora ili dijalekata triju hrvatskih narječja.

Ovim se radom želi pokazati osebjnost hrvatskoga književnoga jezika na leksičkoj razini, i to na temelju riječi koje, kao zajednička jezična baština, povezuju čakavštinu, kajkavštinu, a nerijetko i organske hrvatske štokavske govore. Naime, među riječima hrvatskoga književnoga jezika danas se nalaze riječi koje, apstrahiramo li ponajprije fonološke dijalekatne posebnosti, kao leksemi pripadaju barem dvama, a nerijetko i svim trima hrvatskim narječjima. Unatoč tomu, mnoge su od tih riječi u prošlosti bile razlogom brojnih rasprava i nastojanja da, zbog svoga podrijetla, u hrvatskom književnom jeziku budu zamijenjene „čistim” štokavskima, makar ne uvijek istoznačnim riječima. Pritom se pod pojmom štokavski redovito podrazumijevala novoštokavština, a zanemarivala su se brojna zajednička obilježja arhaične hrvatske štokavštine, čakavštine i kajkavštine na svim jezičnim razinama, pa tako i na leksičkoj. O preuzimanju neštokavskih (zapravo najčešće nenovošto-

¹ U ovom se radu po nazivom *književni jezik* podrazumijeva standardizirani, normirani jezik, dok se naziv *riječ* rabi kao istoznačnica nazivu *leksem*.

kavskih) riječi u hrvatski književni jezik, u nedavnoj su prošlosti prevladavala dva mišljenja. Prvo su zastupali predstavnici zagrebačke filološke škole koji su smatrali da hrvatski književni jezik treba biti izgrađivan na štokavštini, ali i na drugim hrvatskim narječjima, odnosno da hrvatski književni jezik može i iz neštokavskih idioma preuzimati jezičnu građu ako postoji takva potreba. To je mišljenje prevladavalo u 19. stoljeću.²

Drugo su i drugačije mišljenje zastupali predstavnici filološke škole hrvatskih vukovaca koji su, osobito od 30-ih godina 20. stoljeća, hrvatski književni jezik poglavito nastojali izgrađivati na novoštokavštini, ponajprije na istočnohercegovačkom dijalektu. Oni su novoštokavskom rječničkomu blagu uvijek davali izrazitu prednost, pa i u odnosu na one riječi koje su bile proširene na glavnini hrvatskoga jezičnoga prostora, ali nisu bile svojstvene novoštokavštini.³ Tako je Tomo Maretić, glavni predstavnik filološke škole hrvatskih vukovaca, u svom Jezičnom savjetniku preporučivao da i takve općeproširene riječi koje je smatrao kajkavizmima valja zamijeniti štokavskima (Maretić, 1924.: XXII.). Također je prigovorio Ivanu Brozu koji je u svom pravopisnom rječniku naveo i neke riječi koje su također proglašavane kajkavizmima (Broz, 1982.: 6.).

U ovom će radu najvećim dijelom pozornost biti posvećena upravo onim riječima koje su proglašavane kajkavizmima, pa su predstavnici filološke škole hrvatskih vukovaca u svojim jezičnim priručnicima zahtijevali da takve riječi, zbog svojega podrijetla, u hrvatskom književnom jeziku budu zamijenjene štokavskima.⁴ Unatoč takvim nastojanjima, te su riječi prihvaćene u hrvatskom književnom jeziku. U ovom se radu donose potvrde uporabe tih riječi u različitim čakavskim, kajkavskim i hrvatskim štokavskim idiomima, ponajprije organskim, a u manjoj mjeri iz pisane tradicije. Dio leksičke građe prikupljen je terenskim istraživanjem, prema kazivanjima izvornih govornika.⁵ Uporaba pojedinih riječi u hrvatskom književnom jeziku provjeravana je na temelju zastupljenosti tih riječi u rječnicima hrvatskoga

² Veber, 1874. (vidi: Pranjković, 1999.: 378.); Šulek, 1874. (vidi: Pranjković, 1999.: 225.); Jonke, 1965.: 20.

³ Maretić, 1924.: XXII.–XXIII.; 1931.: 605. – 609.; 1963.: 19.; Jagić, 1902.: 230.; Radić, 1901.; Težak, 1955.: 55.)

⁴ Andrić, 1997.; Rožić, 1913.; Maretić, 1924.; Pavešić, 1971.

⁵ Kajkavsku leksičku građu prikupio je Marko Alerić od sljedećih kazivača: Dragica Fotez (r. 1924.) iz Klenovnika, dr. sc. Josip Kurečić (r. 1951.) iz Zlatara, dr. sc. Alojz Jembrih (r. 1947.) iz Grgurovca Veterničkoga i Katarina Franjčec (r. 1964.) iz Zaboka. Čakavsku leksičku građu terenskim je istraživanjem prikupila Sanja Vulić u Vrbniku na Krku, u Oštarijama u središnjoj Hrvatskoj, zatim u Židanu, na Prisiki, u Koljnofu i Bizonji u Mađarskoj, u Pinkovcu, Frakanavi, Velikom Borištofu, Cogrštofu, Trajštofu i Pandrofu u Austriji, u Novom Selu u Slovačkoj, a također i štokavsku leksičku građu iz govora Sonte u Bačkoj, iz Rekaša u Rumunjskoj te grada Dubrovnika.

književnoga jezika,⁶ zatim na temelju njihove zastupljenosti u svakodnevnoj govornoj i pisanoj komunikaciji književnim jezikom.⁷

Tako se, primjerice, riječi *bjelanjak* i *darežljiv* (odnosno izvedenica *darežljivost*) danas potvrđuju kao neutralne u leksičkoj normi suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika. Također se kao neutralne rabe u svakodnevnoj komunikaciji na hrvatskom književnom jeziku. Hrvatski su vukovci *bjelanjak* proglasili kajkavizmom, pa Maretić u svom Jezičnom savjetniku (1924.) naznačuje da je to kajkavska riječ, za razliku od štokavskoga *bjelance*, ali dopušta i usporednu uporabu riječi *bjelanjak* u književnom jeziku, i to zbog analogije prema riječi *žumanjak*. Razmotrimo li pak stanje na terenu, postaje jasno da se fonološke inačice riječi *bjelanjak* rabe u organskim idiomima (izvornim mjesnim govorima) svih triju hrvatskih narječja, pa ih osim u kajkavštini susrećemo u pojedinim govorima sjeverozapadne čakavštine i arhaične hrvatske štokavštine, tj. u pojedinim govorima slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja. Tako se npr. u čakavskom Pićnu u Istri govori *belnjok* (Ružić Sudčev, 1999.), u Kastvu *bělnjak* (Lučić, 1997.: 141.),⁸ a u pojedinim govorima slavonskoga dijalekta *bilanjak*, odnosno *belanjak*, a ima i govora u kojima se rabi tvorbena inačica *bilanjac* (Jakšić, 2003.). U kajkavskom je narječju potvrđen *belanek* u Varaždinu (Lipljin, 2002.), *bel'a:neĳ* u Podravskim Sesvetama (Maresić, 1996.: 155.), *bel'a:jnek* u Đurđevcu u Podravini (Maresić, 1999.: 194.), *belānjek* u Gorskom kotaru oko Fužina (Bujan-Kovačević, 1999.), *beloñek*, *belauñek* i *bielañek* (kazivači kajkavci).⁹ Unatoč takvoj raspodjeli u hrvatskim organskim idiomima, Akademijin rječnik upućuje na *bjelance*, a Broz-Ivekovićev rječnik (1901.) uopće nema riječi *bjelanjak*. Navode je Pavešićev savjetnik (1971.), Benešićevi rječnici (1949., 1985.) i Anićev rječnik (1998.). Također je, uz riječ *bjelance*, navedena u jezičnom savjetniku Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (1999.) te u Šonjinu rječniku (2000.). Zanimljivo je da u Hrvatskom čestotnom rječniku nije zabilježena ni jedna potvrda riječi *bjelanjak*, a u Hrvatskom nacionalnom korpusu zabilježeno je osam potvrda.¹⁰

Nastavit će se u sljedećem broju.

⁶ Riječi su provjerene u Akademijinu rječniku te u Brozovu i Ivekovićevu rječniku, 1901., u Maretićevu savjetniku, 1924., Benešićevu rječniku, 1949.; u Pavešićevu savjetniku, 1971.; u Benešićevu, 1985. i Anićevu rječniku, 1998.; u Brodnjaka 1993.; u Institutovu savjetniku (Barić i dr., 1999.) te u Šonjinu rječniku, 2000.

⁷ Moguš i dr. 1999., Hrvatski nacionalni korpus

⁸ U glavnini čakavskih idioma ipak prevladavaju tvorenice sa sufiksom -ance, rjeđe sa sufiksom -ince.

⁹ U kajkavskoj pisanoj tradiciji potvrđen je *belanek* (Finka, 1984. – 2005.).

¹⁰ U ovom su radu uzete samo potvrde pojedinih riječi u polaznom obliku. Taj je princip izabran zbog uskladiivosti s Hrvatskim čestotnim rječnikom.